SOTANG : सोताङ
[Yearly Peer Reviewed Journal]
ISSN: 2676-1440
Year 5, Volume 5, Issue 1, April 2023
Published by Sotang Public Campus

दार्चुलेली र बैतडेली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन

गोकर्ण जोशी

Article History : Submitted 16 Jan. 2023; Reviewed 13 Feb. 2023; Accepted 25 March 2023
Author : Gokarna Joshi Email: gokarnaj8676@gmail.com
DOI : https://doi.org/10.3126/sotang.v5i1.65058:

लेखसार

भाषा मानवीय विचार विनिमयको सबैभन्दा प्रभावकारी र वैज्ञानिक माध्यम हो । नेपालमा हाल १२४ मातृभाषा बोलिन्छन् । यी भाषाहरूमध्ये सुदूरपश्चिम प्रदेशको दार्चुला जिल्लाको अधिकांश ठाउँहरूमा दार्चुलेली भाषा प्रयोग व्यवहारमा रहेको छ भने बैतडेली जिल्लाको अधिकांश भागमा बैतडेली भाषा प्रयोग व्यवहारमा रहेको छ । प्रस्तुत लेखको उद्देश्य दार्चुलेली र बैतडेली भाषामा रहेको समानता र असमानता पत्ता लगाउनु रहेको छ । उल्लिखित उद्देश्य प्राप्तिका लागि गुणात्मक अनुसन्धान विधिको उपयोग गरिएको छ । यसका लागि तुलनात्मक भाषाविज्ञानको समकालीन पद्धतिअनुरूप आधारभूत शब्दसूचीका आधारमा दार्चुलेली भाषा र बैतडेली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । प्रस्तुत लेखका लागि प्राथमिक सामग्री सङ्कलन गर्न दार्चुलेली मातृभाषी वक्ताहरूसित अन्तर्वार्ता लिइएको छ भने द्वितीयक सामग्रीका सङ्कलनका लागि भाषा, भाषाविज्ञानका सैद्धान्तिक पुस्तकहरू, बैतडेली भाषाको व्याकरणात्मक अध्ययन गरिएको शोधप्रबन्धको उपयोग गरिएको छ । यसरी दार्चुलेली र बैतडेली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा २१० आधारभूत शब्दसूची प्रयोग गरिएको छ । ती शब्दसूचीमध्ये ७९.०४ प्रतिशत शब्द समान र २०.९५ प्रतिशत शब्द असमान भेटिए । प्रस्तुत तथ्यले दार्चुलेली र बैतडेली भाषाका आधारभूत शब्दसूचीमा भिन्नता भएपनि निकट सम्बन्ध रहेको देखिन्छ । यो लेख तुलनात्मक भाषाविज्ञानमा रुचि राख्ने तथा दार्चुलेली र बैतडेली भाषाका अध्येताहरूका लागि उपयोगी हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

मुख्य शब्दहरू : मातृभाषा, सापेक्षता, भौगोलिक अवस्था, तुलनात्मक अध्ययन ।

परिचय

नेपाल विविधतामा एकता भएको राष्ट्र हो । यहाँ भाषा जाति, धर्म, संस्कृति, रीतिरिवाज, भौगोलिक अवस्थितिमा विविधता रहेको पाइन्छ । यिनै विविधतामध्ये भाषिक विविधता पनि हाम्रो चिनारी

हो । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्कअनुसार नेपालमा हाल १२४ मातृभाषी वक्ताहरूको बसोबास रहेको छ । सुदूरपश्चिम प्रदेशमा बोलिने प्रमुख १० भाषामध्ये बैतडेली भाषा चौथो नम्बरमा पर्दछ । बैतडेली भाषीको जनसङ्ख्या सुदूरपश्चिममा मात्रै जम्मा १,५१,५७१ रहेको छ भने दार्चुलेली भाषा सुदूरपश्चिम प्रदेशमा नवौं स्थानमा पर्दछ । सुदूरपश्चिम प्रदेशमा दार्चुलेली भाषीको जनसङ्ख्या ४५,५६२ रहेको छ । दार्चुलेली भाषा दार्चुला जिल्लाका खस आर्यहरुले बोल्ने भाषा हो (जोशी, सन् २०२१, पृ. ३१४) ।

प्रस्तुत अध्ययन भाषिक शोधखोजमा एक खुड्किलो उक्लिएको बैतडेली भाषाको सापेक्षतामा दार्चुलेली भाषाको तुलनत्मक अध्ययन गर्नु रहेको छ । भौगोलिक दुरी, समयको दुरी, राजनैतिक तथा सांस्कृतिक दुरीका कारण भाषिका हुँदै नयाँ नयाँ भाषाको जन्म हुने गर्दछ । भाषाका भौतिक र मानसिक पक्ष हुन्छन् । यसरी भाषा एकातिर स्पष्ट उच्चरित ध्वनि र अर्कातिर विचार र मनोभावनामा आधारित हुन्छ (गुणे, सन् २०१८, पृ. ३) । गुणेको भनाइलाई आधार मान्दा भाषाको जन्म एकातिर ध्वनि र वर्णका आधारमा हुन्छ भने अर्कातिर मानवीय सम्बन्धका आधारमा हुन्छ । यिनै आधारमा भाषिक भेदको जन्म पनि हुने गर्दछ । भाषाका विभिन्न भेदहरूमध्ये प्रयोग प्रचलनमा स्वीकार्य भेदले मानक स्वरूप प्राप्त गर्दछ । “भाषाको मानकीकरण एक प्रक्रिया हो, जसले भाषा रूपको स्तर विभिन्नतामा एकता ल्याउने प्रयास गर्दछ (श्रीवास्तव, सन् २०१०, पृ. २३) । समयक्रमअनुसार एउटा भाषामा विभिन्न भाषिक भेद देखापर्न सक्छन्, त्यसरी देखिएका भेदहरूमध्ये सबैभन्दा बढी प्रयोग प्रचलनमा रहेको भाषिक भेद नै भाषाका रूपमा विकसित हुने गर्दछ । कुनै पनि भाषाको प्रयोग समाजमा बोलेर नै गरिन्छ र बोल्दाबोल्दै कालान्तरमा भाषाको रूपमा नै परिवर्तन आउँछ । यस्तो परिवर्तन भाषाभाषीको सम्पूर्ण समाजमा हुन्छ तापनि त्यस भाषाका विभिन्न भाषिका क्षेत्रमा त्यो परिवर्तन भिन्न गतिमा पनि हुन्छ (बन्धु, २०७७, पृ. १७५) । यस्तो परिवर्तनको स्थिति बैतडेली र दार्चुलेली भाषामा समेत देखापरेको छ । पोखरेल (२०३१) ले नेपाली भाषाका भाषिकाअन्तर्गत पूर्वेली वर्ग, माझाली वर्ग, ओरपच्छिमा वर्ग, मझपच्छिमा वर्ग र परपच्छिमा वर्ग गरी पाँच भागमा विभाजन गरेका थिए । जसअन्तर्गत हाल दार्चुलेली र बैतडेली भाषा बोल्ने भूभागलाई परपच्छिमाअन्तर्गत राखेको पाइन्छ । यद्यपि २०६८ को राष्ट्रिय जनगणनाको तथ्याङ्कबाट नै दार्चुलेली र बैतडेली भाषाले छुट्टाछुट्टै भाषाको मान्यता प्राप्त गरिसकेको स्थिति छ । हाल यी भाषाहरूमा लघुदेखि लिएर बृहत् भाषावैज्ञानिक अध्ययनको कार्य चलिरहेको छ । भाषाको प्रयोग अवस्थाका आधारमा दार्चुलेली भाषाको स्थिति कस्तो छ ? आधारभूत शब्दसूचीका आधारमा दार्चुलेली र बैतडेली भाषामा के कस्ता समानता र असमानता छन् ? दुई भाषाहरू बिचको सामाजिक सांस्कृतिक सम्बन्ध कस्तो छ ? भन्ने समस्याहरूमा केन्द्रित रहेर दुई भाषाको समीक्षात्मक विश्लेषण गरी दार्चुलेली र बैतडेली भाषामा रहेको समानता र भिन्नता पत्ता लगाउनु यस अध्ययनको मुलभूत उद्देश्य हो ।

अध्ययन विधि

प्रस्तुत लेख तयार पार्ने क्रममा द्वितीयक सामग्री सङ्कलन गरी बैतडेली भाषाका आधारभूत शब्दसूची तयार पारिएको छ भने दार्चुलेली मातृभाषी वक्ताहरूलाई सूचक बनाई प्राथमिक सामग्री सङ्कलन

गरिएको छ । यसरी द्वितीयक सामग्रीका आधारमा तयार पारिएका नेपाली र बैतडेली भाषाका आधारभूत शब्दसूचीलाई दार्चुलेली मातृभाषी वक्तामार्फत प्रयोग गर्न लगाइएको छ । त्यसपछि दार्चुलेली र बैतडेली भाषाका शब्दसूचीलाई द्विभाषिक वक्तामार्फत सत्यापन र शुद्धता कायम गरी समानता र असमानताको चर्चा गरिएको छ । यस क्रममा तालिका बनाई वायाँतिर मानक नेपाली बिचमा बैतडेली र दायाँतिर दार्चुलेली भाषाका शब्दहरू राखी तुलनात्मक रूपमा समानता र असमानता देखाइएको छ ।

सैद्धान्तिक आधार र अवधारणात्मक ढाँचा

यो अध्ययन मानक नेपाली भाषाका सापेक्षतामा दार्चुलेली र बैतडेली भाषाका आधारभूत शब्दसूचीको तुलनात्मक अध्ययनमा केन्द्रित छ । तुलनात्मक रुपमा भाषाहरूको अध्ययन कार्यको प्रारम्भ विदेशी विद्वान्हरूबाट भएको पाइन्छ । "फ्रान्ज बोपको न् १८१६ मा प्रकाशित आफ्नो एउटा कृतिमा संस्कृत, ग्रिक, ल्याटिन जर्मन र फ्रान्सेली भाषाका क्रियाहरूको तुलना गरे । त्यसैले उनलाई तुलनात्मक भाषाविज्ञानका पिता मानिन्छ" (बन्धु, २०७०, पृ. ३१) । उनको यस प्रकारको अध्ययनपश्चात् तुलनात्मक अध्ययनले महत्व पाउँदै गयो । यसै सिलसिलामा "बिडेस र डेलब्रुकले Syntaktische forshungen (सन् १८७१-८८) मा तुलनात्मक भाषाविज्ञानको अध्ययन गर्न थाले (गुणे, सन् २०१८, पृ. ६४) । विद्वान्द्वयको यस कार्यबाट तुलनात्मक भाषाविज्ञानको अध्ययन प्रारम्भ भएको देखिन्छ । तुलनात्मक भाषाविज्ञानले एकै समयमा दुई वा दुईभन्दा बढी भाषाको तुलना तथा एउटै भाषाको पनि विभिन्न समयका भाषाको तुलनात्मक अध्ययन गर्ने कार्यको थालनी गऱ्यो (गौतम र चौलागाई, २०७०, पृ. ३१४) । यहाँ फरक दुई बैतडेली र दार्चुलेली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ ।

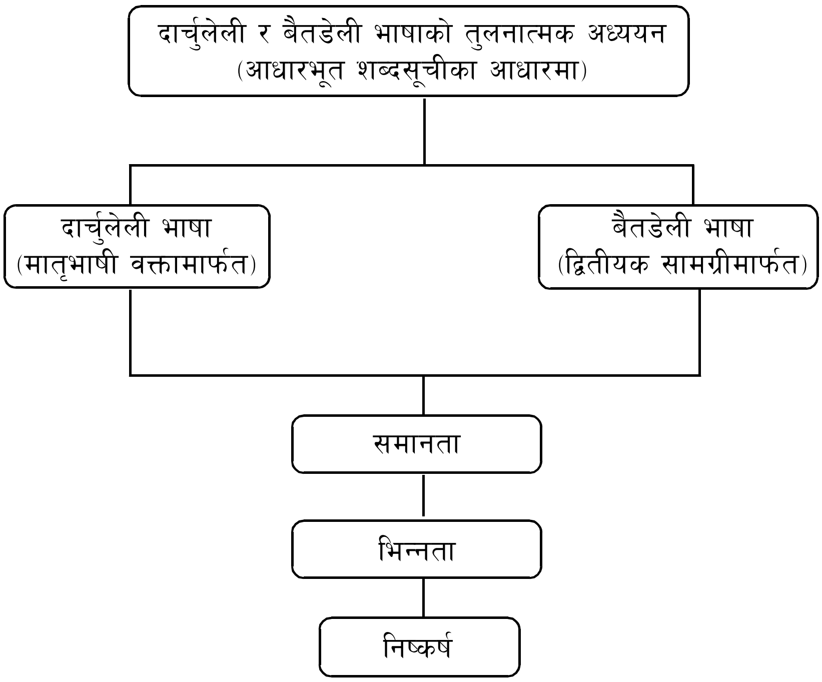

व्याख्या विश्लेषण

यस अध्ययनका लागि बैतडेली भाषाका शब्दहरू द्वितीयक सामग्रीमार्फत सङ्कलन गरिएको छ भने दार्चुलेली भाषाका शब्दहरू मातृभाषी वक्तामार्फत सङ्कलन गरिएको छ । यहाँ आधारभूत शब्दसूचीको तुलनात्मक अध्ययनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय भाषा विज्ञान केन्द्रीय विभाग स्वाडेस (सन् १९५५) का सय शब्दसमेत समावेश गरी (बम, २०८०) ले बैतडेली भाषाको व्याकरणात्मक अध्ययनका क्रममा तयार पारेका २१० शब्दहरूलाई उपयोग गरिएको छ ।

क्र.सं.	अङ्ग्रेजी	नेपाली	बैतडेली	दार्चुलेली
१.	body	शरीर	ह:ड	ह:ड
२.	head	टाउको	मुण्डो	मुण्डो
३.	hair	कपाल	रौं (च्वाँ)	जाबर
४.	face	अनुहार	अनार	आनार
५.	eye	आँखा	आँखा	आँखा
६.	ear	कान	कान	कान
७.	nose	नाक	नाक	नाक
८.	mouth	मुख	खाप	खाप
९.	teeth	दाँत	दाँत	दाँत
१०.	tongue	जिब्रो	जिबडो	जिबडो
११.	breast	स्तन	चुचि	चुचा, दुद
१२.	belly	पेट	ढाड	ढाड
१३.	arm/hand	हात	हात	हात
१४.	elbow	कुइनो	कुम	कुनो
१५.	plam	हत्केलो	हत्तलो	हत्कलो
१६.	finger	औंलो	अङ्लो	अँलो
१७.	finger nail	नङ	नङ्ङ (नङ)	नङ्ङु
१८.	leg	खुट्टो	गोडो	गोडो
१९.	skin	छाला	छाला	छाला
२०.	bone	हाड	हाड	हाड

२१.	heart	मुटु	मुट	मुटु
२२.	blood	रगत	रकत	खुन
२३.	urine	पिसाब	मुत (पिसाब)	मुत (पिसाप)
२४.	faces	दिसा	गु	गु (दिसा)
२५.	village	गाउँ	गउँ	गउँ
२६.	house	घर	घर	घर
२७.	roof	छानो	पाखो	पाखो
२८.	door	ढोका	दार	दार
२९.	firewood	दाउरा	दर्वा, दरुवा	दरुवाँ
३०.	broom	कुचो	कुच्चो	कुच्चो
३१.	mortar	सिलौटो	सिलो	सिलो
३२.	pestle	लोहोरो	लोड□ो	लोड□ो
३३.	hammer	हथौडो	हतडो	हतड□ो
३४.	knife	चक्कु	चक्कु	चक्खु
३५.	axe	बन्चरो	बन्चरो	तिखुन
३६.	rope	डोरी	ज्यौडो	ज्यौडो
३७.	thread	धागो	धागो	धागो
३८.	needle	सियो	सुयो	सुयो
३९.	cloth	लुगा (कपडा)	लत्ता	कापडा
४०.	ring	औँठी	अङौठि	अङौठि
४१.	sun	घाम	घाम	घाम
४२.	moon	चन्द्रमा	चन्नरमा	चन्नरमा (जुन)
४३.	sky	आकाश	सर्क	सर्क
४४.	star	तारो	तारो	तारो
४५.	rain	वर्षा	बर्खा	बर्खा

४६.	water	पानी	पानि	पानि
४७.	river	नदी	गा:ड (नदि)	गा:ड
४८.	cloud	बादल	बादल	बादल
४९.	lightening	विजुली चम्कनु	बिजुलि छम्कनु	बिजुलि चम्किनु
५०.	rainbow	इन्द्रेणी	इन्नराइन	इन्नराइन
५१.	wind	बतास	बतास	बातास, ढाणो
५२.	stone	ढुङ्गो	ढुङो	ढुङो
५३.	path	बाटो	बाटो	बाटो
५४.	sand	बालुवा	बल्वा	बल्वा
५५.	fire	आगो	आगो	आगो
५६.	smoke	धुँवा	धुकाँ	धुकाँ
५७.	ash	खरानी	साजि	साजि
५८.	mud	माटो	माटो	माटो
५९.	dust	धुलो	धुलो	धुलो
६०.	gold	सुन	सुन	सुन
६१.	tree	रुख	रुख	रुख
६२.	leaf	पात	पात	पात
६३.	root	जरो	जडो	जडो
६४.	thorn	काँडो	काणो	काणो
६५.	flower	फूल	फुल	फुल
६६.	fruit	फलफूल	फलफुल	फलफुल
६७.	mango	आँप	आम	आम
६८.	banana	केरा	केला	केला
६९.	wheat (husked)	गहुँ	गाँ	गाँ
७०.	barley	जौ	जाँ	जाँ

७१.	rice (husked)	चामल	चाङल	चाङल
७२.	potato	आलु	आल	आल
७३.	eggplant	भन्टा	बैगन	बैगुन
७४.	groundnut	बदाम	मुमफलि	मुमफलि
७५.	chili	खुर्सानी	खुर्सानि	खुर्सानि
७६.	turmeric	बेसार	हल्दो	हल्दो
७७.	garlic	लसुन	लसुन	लिसिनि
७८.	onion	प्याज	प्याज	प्याज
७९.	cauliflower	काउली	फुलकोबि	फुलकोपि
८०.	tomato	गोलभेंडा	टाम्टर	टमट्टर
८१.	cabbage	बन्दा	बन्दागोबि	बन्दाकोपि
८२.	oil	तेल	तेल	तेल
८३.	salt	नुन	नुन	नुन
८४.	meat	मासु	सिकार (मास)	सिकार
८५.	fat (of meat)	बोसो	बोसो	बोसो
८६.	fish	माछा	माछा	माछा
८७.	chicken	चल्ला	छौना	छौना
८८.	egg	अण्डा	अण्डा (आणा)	आणा
८९.	cow	गाई	गोर	गोरु
९०.	buffalo	भैंसी	भइसो	भुइसो
९१.	milk	दुध	दुद	दुद
९२.	horns	सिङ	सिङ्ङ	सिङ्ङु
९३.	tail	पुच्छर	पुछड≥	पुछड□
९४.	goat	बाख्रो	बाकरो	बाकरो
९५.	dog	कुकुर	कुकुर	कुकुर

९६.	snake	सर्प	स्याप	स्याप
९७.	monkey	बादर	बानर	बानर
९८.	mosquito	लामखुट्टे	मच्छर	मच्छर
९९.	ant	कमिलो	किर्मुलो	किर्मलो
१००.	spider	माकुरा	बडुवा	बडुवा
१०१.	name	नाम	नउ	नउ
१०२.	man	मान्छे	मान्स	मान्सु
१०३.	woman	आइमाइ	स्वानि	पुतारी
१०४.	child	बच्चो	गेदो	गेदो
१०५.	father	बाबा	बाबा (बुवा)	बाबा/बा
१०६.	mother	आमा	इजा	इजा
१०७.	older brother	दाजु (दाइ)	दाज्यु (दाइ)	दाज्यु, दादा
१०८.	younger brother	भाइ	भाइ (भौवा)	भाइ, भाप्पा
१०९.	older sister	दिदी	दिदि	दिदि
११०.	younger sister	बहिनी	बैनि	बैनि/बुना
१११.	son	छोरो	चेलो	चेलो
११२.	daughter	छोरी	चेलि	चेली
११३.	husband	लोग्ने/श्रीमान्	बैक, पइ बैकान	बौस्या
११४.	wife	स्वास्नी	स्वानि	पुतारी
११५.	boy	केटो	मुले	चेलबेटो
११६.	girl	केटी	मुलाइ	चेलबेटी
११७.	day	दिन	दिन	दिन
११८.	night	रात	रात	रात
११९.	morning	बिहान	परभात	पारभात
१२०.	noon	मध्यान्ह	छाकलो	छाकलो

१२१.	evening	साँझ	बासा	बासा
१२२.	yesterday	हिजो	बेलि	बेलि
१२३.	today	आज	आज	आज
१२४.	tomorrow	भोलि	भोल	भोल
१२५.	week	हप्ता (साता)	हप्ता	हाप्ता
१२६.	month	महिना	मइना	मइना
१२७.	year	वर्ष	बर्स	बर्स
१२८.	old	पुरानो	पुरानो	पुरानो
१२९.	new	नयाँ	नये (नए)	नयाँ
१३०.	good	राम्रो (असल)	रामडो निको	निको (रामडो)
१३१.	bad	नराम्रो (खराब)	गट्टो	गट्टो
१३२.	wet	भिजेको	रुज्या, तिनो	रुज्या
१३३.	dry	सुख्खा	सुक्का, अखऱ्या	सुक्का, अखऱ्या
१३४.	long	लामो	लामो	लामो
१३५.	short	छोटो	छोटो	छोटो
१३६.	hot	तातो	तातो	तातो
१३७.	cold	चिसो	ठण्णो	ठण्णो
१३८.	right	दाहिने	दाइन	दाइन
१३९.	left	देब्रे	बउँ	बउँ
१४०.	near	नजिक	नज्क	नैच्क
१४१.	far	टाढा	टाडा	टाडा
१४२.	big	ठुलो	ठुलो	ठुलो
१४३.	small	सानो	नानो (नान्को)	नानो (नान्को)
१४४.	heavy	गह्रौं	गरुङो	गरुवा
१४५.	light	हलुका	हल्को	हल्को

१४६.	above	माथि	मथि	मथि
१४७.	below	तल	तल	तल
१४८.	white	सेतो	धौलो	धौलो
१४९.	black	कालो	कालो	कालो
१५०.	red	रातो	रातो	रातो
१५१.	one	एक	एक	एक
१५२.	two	दुई	दुई	दुई
१५३.	three	तिन	तिन	तिन
१५४.	four	चार	चार	चार
१५५.	five	पाँच	पाँच	पाँच
१५६.	six	छ	छइ	छइ
१५७.	seven	सात	सात	सात
१५८.	eight	आठ	आठ	आठ
१५९.	nine	नौ	नौ	नो
१६०.	ten	दश	दस	दस
१६१.	eleven	एघार	एगार	एगार
१६२.	twelve	बाह्र	बार	बार
१६३.	twenty	बिस	बिस	बिस
१६४.	one hundred	एक सय	एक सये	एक सौ
१६५.	who	को	को	को
१६६.	what	के	कि	कि
१६७.	where	कहाँ	काँ	काँ
१६८.	when	कहिले	कइल	कब
१६९.	how many	कति	कति	कति
१७०.	which	कुन	को	को

१७१.	this	यो	यो	यो
१७२.	that	त्यो	तो	तो
१७३.	these	यिनीहरू	इनुन	इनुन
१७४.	those	उनीहरू	उनुन	उनुन
१७५.	same	उही	उइ	उइ
१७६.	different	फरक	फरक (अर्खो, जुदोउ)	अर्खो, जुदोउ
१७७.	whole	सबै	सब, सप्पै	सब, सप्पै
१७८.	broken	फुटेको	फुट्या	फुट्या
१७९.	few	थोरै	थोक्काइ	थोक्काइ
१८०.	many	धेरै	भिक (भिक्कै)	भिक (भिक्कै)
१८१.	all	सबै	सब, सबै, सप्पै	सब, सब्बै, सप्पै
१८२.	to eat	खानु	खान	खान
१८३.	to bite	टोक्नु	काट्टु, चिल्लु	काट्टु, चिल्लु
१८४.	to be hungry	भोकाउनु	भोक लाग्दु	भोक लाग्दु
१८५.	to drink	पिउनु	खान	खान, सुड्क्याउनु
१८६.	to be thirsty	तिर्खाउनु	तिस लाग्दु	तिस लाग्दु
१८७.	to sleep	सुत्नु	सिन	सिन
१८८.	to lie	पल्टनु	तेर्छिन, पड्डु	तेर्छिन, पड्डु
१८९.	to sit	बस्नु	वस्सु	बस्सु
१९०.	to give	दिनु	दिन	दिन
१९१.	to burn	डढाउनु	पोल्नु, बाल्नु	पोल्नु, बाल्नु
१९२.	to die	मर्नु	मद्यु	मद्यु
१९३.	to kill	मार्नु	माद्यु	माद्यु
१९४.	to fly	उड्नु	उड्डु	उड्डु
१९५.	to walk	हिँड्नु	हिट्टु	हिट्टु

१९६.	to run/run	दौड्नु	दकुड्डु/दौड्डु	दकुड्डु/दौड्डु
१९७.	to go/to	जानु	झानु	झानु
१९८.	to come	आउनु	औन	औन
१९९.	to speak/speak	बोल्नु	बोल्लु	बोल्लु
२००.	to hear/listen	सुन्नु	सुण्णु	सुण्णु
२०१.	to look/look	हेर्नु	हेद्दु	हेद्दु
२०२.	I	म	मुइ	मुइ
२०३.	you (informal)	तँ	तिइ	तुइ
२०४.	you (formal)	तपाईं	तम	तम
२०५.	he	ऊ	उ	उ
२०६.	she	उनी	उन	उन
२०७.	we (inclusive)	हामी (समावेशी)	हम	हम
२०८.	we (exclusive)	हामी (असमावेशी)	हम	हम
२०९.	you (plural)	तिमीहरू	तमुन	तमुन
२१०.	they	उनीहरू	उनुन	उनुन

दार्चुलेली र बैतडेली भाषामा समानता :

बम (२०८०) ले बैतडेली भाषाको अध्ययनका क्रममा तयार गरेका आधारभूत बैतडेली शब्दसूचीको तुलना गर्दा जम्मा २१० शब्दमध्ये १६६ शब्द अर्थात् ७९.०४ प्रतिशत शब्द बैतडेली भाषासित समान रहेका पाइए । यसरी हेर्दा बैतडेली र दार्चुलेली भाषा भौगोलिक, सामाजिक र सांस्कृतिक हिसाबले निकट सम्बन्ध रहेको पाइन्छ ।

दार्चुलेली र बैतडेली भाषामा असमानता :

कुल २१० आधारभूत शब्दसूचीमा गरिएको सर्वेक्षणलाई हेर्दा जम्मा २१० शब्दमध्ये ४४ शब्द अर्थात् २०.९५ प्रतिशत शब्द मात्रै बैतडेली भाषाभन्दा भिन्न रहेको पाइयो । कपाल शब्दलाई बैतडेलीमा रौँ (च्वाँ) र दार्चुलेलीमा जावर भनेको पाइयो । त्यसैगरी अनुहार शब्दलाई बैतडेलीमा अनार र दार्चुलेलीमा आनार भनेको पाइयो । त्यसैगरी स्तनलाई बैतडेलीमा चुचि र दार्चुलेलीमा चुचा/दुद भनेको पाइयो । कुइनो

शब्दलाई बैतडेलीमा कुम र दार्चुलेलीमा कुनो भनिन्छ । त्यसैगरी हत्केलो, औलो, नङ र मुटुलाई बैतडेलीमा क्रमशः हत्तलो,अङ्लो, नङ्ङु, मुट भनिन्छ । दार्चुलेली भाषामा यिनीहरुलाई हत्कलो, अँलो, नङ्ङु र मुटु भनिन्छ । त्यसैगरी पिसाब, दाउरा, चक्कु र बन्चरोलाई बैतडेली भाषामा क्रमशः मुत, दर्वा, चक्कु र बन्चरो भनिन्छ । यिनै शब्दहरूलाई दार्चुलेलीमा क्रमशः मुत, दरुवा, चक्खु र तिखुन भनेको पाइन्छ । यसैगरी लुगा, विजुली चम्किनु, बतासलाई बैतडेलीमा लत्ता (कपडा), बिजुली छम्कनु, बतास भनिन्छ भने दार्चुलेलीमा क्रमशः कापाडा, बिजुली चम्किनु, ढाणो भनिन्छ ।

बैतडेली भाषामा चामललाई चाङल र दार्चुलेलीलाई चामल भनिन्छ । त्यसैगरी भन्टा, लसुन र काउलीलाई बैतडेलीमा वैगन, लसुन र फुलगोबि तथा दार्चुलेलीमा क्रमशः बैगुन, लिसिनी र फुलकोपि भनिन्छ । त्यसैगरी गोलभेँडा, बन्दालाई बैतडेलीमा टाम्टर, बन्दागोबि भनिन्छ भने दार्चुलेलीमा क्रमशः टमट्टर र बन्दाकोपि भनिन्छ । त्यसैगरी गाई, भैँसी र सिङलाई बैतडेलीमा क्रमशः गोर, भइसो र सिङ्ङ भनिन्छ । त्यसैगरी मान्छे, आइमाइ र बाबालाई बैतडेलीमा क्रमशः मान्स, स्वानि र बाबा भनिन्छ भने दार्चुलेलीमा क्रमशः मान्सु, पुतारी र बा भनिन्छ ।

लोग्ने (श्रीमान्), स्वास्नी, केटो र केटीलाई बैतडेली भाषामा क्रमशः बैक, स्वानि, मुले र मुलाइ भनिन्छ भने दार्चुलेली भाषामा क्रमशः वौस्या, पुतारी, चेलबेटो, चेलबेटी भनिन्छ । त्यसैगरी एक सयलाई बैतडेली एक सये र दार्चुलेलीमा एक सौ भनिन्छ । त्यसैगरी दौड्नुलाई बैतडेली भाषामा दकुड्डु, दौड्डु भनिन्छ भने दार्चुलेलीमा दगुड्डु भनिन्छ । त्यसैगरी तँ लाई बैतडेलीमा तिइ र दार्चुलेलीमा तुई भनिन्छ ।

निष्कर्ष

यस लेखमा भौगोलिक र सामाजिक रूपमा निकट सम्बन्ध राख्ने दुईवटा क्षेत्रीय भाषाहरू (दार्चुलेली र बैतडेली) को आधारभूत शब्दसूचीका आधारमा तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । यसरी २१० आधारभूत शब्द सूचीका आधारमा तुलना गर्दा समान शब्दहरू झण्डै ८० प्रतिशत अर्थात् १६६ वटा र असमान शब्दहरू केवल ४४ वटा अर्थात् लगभग २० प्रतिशत मात्रै पाइए । शब्दसूचीका आधारमा मात्रै हेर्दा यी दुई भाषाबिच त्यति ठूलो अन्तर देखिएन । यद्यपि भाषावैज्ञानिक आधारमा यी भाषाहरुको विभिन्न आयामबाट अध्ययन गर्न यस अध्ययनले टेवा पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ ।

सन्दर्भ सामग्री

गुणे, पाण्डुरंग दामोदर (सन् २०१८), *तुलनात्मक भाषाविज्ञान,* मोतिलाल बनारसीदास ।

गौतम, देवीप्रसाद र चौलागाई, प्रेमप्रसाद (२०७०), *भाषाविज्ञान,* पाठ्य सामग्री पसल ।

जोशी, गोकर्ण (सन् २०२१), *व्याकरणात्मक कोटिका आधारमा दार्चुलेली र नेपाली भाषाको तुलना,* अङ्क ४, पृ. २९९-३१५ ।

पोखरेल, बालकृष्ण (२०३१), *राष्ट्रभाषा,* साझा प्रकाशन ।

बन्धु, चूडामणि (२०५३), *भाषाविज्ञान,* साझा प्रकाशन ।

बन्धु, चूडामणि (२०७७), *भाषाविज्ञान,* साझा प्रकाशन ।

बम, सुरेन्द्र कुमार (२०८०), *बैतडेली भाषाको व्याकरणात्मक अध्ययन,* अप्रकाशित विद्यावारिधि शोधप्रबन्ध, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

श्रीवास्तव, रवीन्द्रनाथ (सन् २०१०), *अनुप्रयुक्त भाषाविज्ञान सिद्धान्त एवम् प्रयोग,* बी.के. आँफसेट ।

प्रस्तुत लेख विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको विद्यावारिधि फिलोसिप प्रयोजनार्थ तयार पारिएको हुँदा विश्वविद्यालय अनुदान आयोगप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।